Maria Stanciu Istrate

VARLAAM ŞI IOASAF. PARTICULARITĂŢI SINTACTICE TRIBUTARE ORIGINALULUI SLAVON

1. Asemenea traducerilor epocii vechi, tălmăcirea dată de cel de-al doilea logofăt al lui Matei Basarab, Udrişte Năsturel, romanului popular *Varlaam şi Ioasaf*, poartă amprenta izvorului din care provine. Manuscrisul original al traducerii, efectuată la jumătatea veacului al XVII-lea, în 1648 sau 1649, după un izvod slavon neidentificat, s-a pierdut. Cea mai veche copie descendentă din originalul rătăcit al traducerii lui Năsturel, ajunsă până în zilele noastre, o reprezintă manuscrisul 588 de la BAR din Bucureşti, în cuprinsul căruia istoria prinţului indian Ioasaf, iniţiat în creştinism de ascetul Varlaam, se aşterne pe două coloane, în variantă românească şi în variantă slavă[1].

La nivel sintactic, traducerea lui Udrişte Năsturel, cea mai valoroasă dintre toate câte s-au dat acestei hagiografii, cuprinde o serie de construcţii manieriste influenţate de prototipul slavon, asupra cărora ne-am oprit într-o contribuţie anterioară[2]. Construcţii sintactice asemănătoare au fost înregistrate în traducerile din secolul al XVI-lea ca urmare a fidelităţii acestora faţă de originalele slavone, maghiare sau latine din care provin[3]. La rândul ei, slavona, pentru care asemenea construcţii erau la fel de nefamiliare ca şi pentru română, le-a preluat din greacă, limbă pentru care dislocarea sintactică reprezintă un procedeu stilistic utilizat frecvent[4].

Topica românească de la jumătatea veacului al XVII-lea este destul de variată şi influenţată deopotrivă de factori interni şi externi. Înrâurirea sintaxei populare a avut ca rezultat topica liberă, neconstrânsă de regulile ori canoanele sintaxei limbilor culte. Ordinea firească, S–P–O, putea fi modificată odată cu generalizarea folosirii prepoziţiei *p(r)e* la acuzativ, astfel încât complementul putea sta în locul subiectului (O–P–S) etc. La generalizarea topicii libere a propoziţiilor a contribuit şi tendinţa de dublare a complementului direct şi indirect.

---

[1] Text editat în Maria Stanciu Istrate, *Reflexe ale medievalităţii europene în cultura română veche. „Varlaam şi Ioasaf" în cea mai veche versiune a traducerii lui Udrişte Năsturel*, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române, Bucureşti, 2013, p. 86–325.

[2] Vezi Maria Stanciu Istrate, *Un cărturar român în căutarea literarităţii: Udrişte Năsturel*, în LR, LX, 2011, nr. 1, p. 86–94.

[3] Vezi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780*, coordonator Ion Gheţie, Bucureşti, 1997 (în continuare: ILRLEV), p. 172.

[4] Vezi C. Frâncu, *Topica lui **mai şi** a altor adverbe **(cam, prea, şi, tot)** în construcţii de tipul **(nu) mă mai duc***, în LL, III, 1983, p. 321–335.

LR, LXIX, nr. 1, p. 67–77, Bucureşti, 2020

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)

Limba traducerilor se păstrează însă oarecum în afara acestei tendinţe spre topica liberă, mai ales în cazul cărturarilor poligloţi, care doreau să creeze o limbă literară apropiată de limbile clasice. Astfel, personalităţi ale epocii, ca Miron Costin, Nicolae Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino ori Dimitrie Cantemir, alături de care poate sta şi Udrişte Năsturel, optează în scrierile lor pentru topica fixă, plasând verbul la sfârşitul propoziţiei, antepunând determinantele atributive sau circumstanţiale[5]. Totodată, limba folosită de ei poate conţine, hiperbaturi ori construcţii participiale şi gerunziale artificiale.

În lucrarea anterioară, dedicată construcţiilor sintactice care se abat de la topica liberă, am ajuns la concluzia că păstrarea unor structuri marcate de influenţa sintaxei slavone în traducerea romanului popular *Varlaam şi Ioasaf*, constituie trăsături ale unui manierism sintactic manifestat conştient de Udrişte Năsturel, în scopuri estetizante[6].

Alături de aceste trăsături care diferenţiază limba traducerii lui Năsturel de limba vorbită, au fost înregistrate alte particularităţi sintactice diferite de româna actuală, tributare originalului slavon. Dintre acestea, am ales spre analiză modalităţile de exprimare a complementului de agent, a complementului indirect şi a circumstanţialului instrumental. Deşi varianta slavonă din manuscrisul 588 nu este cea care a stat la baza traducerii lui Udrişte Năsturel, ea constituie suportul necesar unei analize lingvistice comparative. Diferenţele dintre cele două redacţii sunt minime, porţiunile în care cele două texte se depărtează nefiind luate în seamă în cercetarea de faţă.

2. COMPLEMENTUL DE AGENT

În limba veche, ca şi în limba actuală, complementul de agent are ca regent un verb la diateza pasivă, un participiu cu valoare pasivă sau un verb pasiv reflexiv[7].

Cel mai vechi şi, în acelaşi timp, cel mai frecvent mod de exprimare a complementului de agent în slava veche era instrumentalul, indiferent dacă agentul reprezenta o persoană sau dacă era inanimat[8]. Ca urmare a tendinţei către analitism şi precizie, s-a trecut, cu timpul, de la exprimarea sintetică la exprimarea analitică a agentului, instrumentalul fiind înlocuit încă de prin secolul al XII-lea de construcţiile în genitiv cu prepoziţia **отъ**. Acestea au devenit modalitatea cea mai

[5] Vezi ILRLV, p. 372.

[6] Afirmaţii asemănătoare au fost făcute în legătură cu sintaxa lui Dimitrie Cantemir. Vezi, în acest sens, Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*. Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1971, p. 377–380. Vezi, de asemenea, Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc*, Iaşi, 2002, p. 90.

[7] Vezi Fulvia Ciobanu, în *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, coordonator Mioara Avram, Bucureşti, 2007, p. 142.

[8] Vezi Pandele Olteanu, *Slava veche şi slavona românească*, Bucureşti, 1975, p. 191.

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)

frecventă în exprimarea complementului de agent în limbile slave de apus, respectiv în croată şi slovenă[9]. Pandele Olteanu avansează ipoteza că „la schimbarea instrumentalului prin genitiv cu prepoziţie a contribuit şi originalul grecesc, în care era un caz prepoziţional, de obicei genitivul cu prepoziţia *ὑπὸ*”[10].

Influenţa limbii slavone în exprimarea agentului în textele vechi din secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea a fost remarcată în studiile de specialitate[11].

În capitolul dedicat sintaxei textelor din perioada 1532–1640, Constantin Frâncu afirmă: „Ca urmare a fidelităţii faţă de unele originale slavone în care agentul apărea în dativ, unele traduceri din secolul al XVI-lea atestă sporadic şi un complement de agent în dativ, care se întâlneşte alături de cel prepoziţional în acuzativ. (...) Tot ca influenţă străină, mai precis slavonă, întâlnim în unele texte traduse din secolul al XVI-lea şi de la începutul secolului al XVII-lea un complement de agent cu prepoziţiile *cu* şi *de la*”[12].

Fulvia Ciobanu avansează posibilitatea unei influenţe slave în privinţa complementului de agent în dativ, confruntând un citat din *Cazania a doua* a lui Coresi cu corespondentul acestuia din *Cazania* de la Zabludov care-i susţine supoziţia[13].

În recent apăruta *Sintaxă a limbii române vechi*[14], Andra Vasilescu constată, la rândul său, că cele mai frecvente prepoziţii care introduceau un complement de agent în limba veche erau *de, de la, din/den, de către, pentru* şi *la* „care conservau parţial sensul inerent şi sincretismul din limba slavonă”[15].

În privinţa mijloacelor de realizare, Paula Diaconescu[16] observă că atât în româna modernă, cât şi în româna veche există două construcţii de „a marca, într-o propoziţie, pe lângă un anumit raport, şi ideea de agent al verbului cu înţeles pasiv”[17]. Este vorba despre complemente introduse de prepoziţiile: *prin, de la, din, despre, întru, la, a* şi complemente exprimate prin substantive aflate în cazul dativ.

Traducerea de care ne ocupăm oferă exemple atât pentru exprimarea prepoziţională a complementului de agent, cât şi exemple în care această funcţie este exprimată sintetic, prin substantive ori substitute ale acestora, aflate în cazul dativ.

---

[9] *Ibidem*, p. 191–192

[10] *Ibidem*, p. 191.

[11] Vezi Mariana Costinescu, *Codicele Voroneţean*, ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de ~, Bucureşti, 1981, p. 160, ILRLEV, p. 153–154; C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iaşi, 2009, p. 179.

[12] ILRLEV, p. 153.

[13] Vezi Fulvia Ciobanu, *op. cit.*, p. 143.

[14] Editor Gabriela Pană Dindelegan, Bucureşti, 2019.

[15] Vezi, Andra Vasilescu, în *Sintaxa limbii române vechi*, p. 185–186.

[16] Vezi Paula Diaconescu*, Exprimarea complementului de agent în limba actuală* LR, VIII, 1959, p. 3–17.

[17] *Ibidem*, p. 8.

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)

2.1. Complement de agent în cazul acuzativ

Între cele două modalităţi de exprimare a complementului de agent cel mai frecvent înregistrată este cea prepoziţională. Prepoziţiile care-l precedă sunt: *cu, de, de către, de la* şi *den*. Le vom analiza pe rând:

de

Prepoziţia utilizată de regulă înaintea unui complement de agent în textele din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea[18] este *de*, situaţie moştenită din latină[19], care s-a păstrat până în româna contemporană. Agentul din exemplele citate este exprimat fie prin substantive animate (3, 4, 5, 6), fie prin nume abstracte (1, 2, 7) şi determină, cel mai adesea, un verb la diateza pasivă (1, 2, 4, 5, 6, 7) sau un participiu (3):

1. *şî bucuria şi veseliia carea* ***nici de o grije şî nici de o scârbă*** *atinsă nu iaste* (139[r]); cf. în sl. **и радость и веселїе въсѧкоѧ печали и скръби непричⷭ҇но**;
2. *slava măriei lui neajunsă iaste* ***de cugetele*** *omeneşti* (151[v]); cf. în sl.: **слава величествїа его непости҃ж на помысли чл҃чⷦ҇кыми**;
3. *având picioarele lui rău sfărâmate* ***de o gadină*** (17[r]); cf. în sl.: **лютѣ ѿ ꙗвѣрѧ нꙋзѣ съкр8шенѣ им8ща**;
4. *iară deaca fură dumnezeii goniţi* ***de dumnezei*** *şî junghiaţ şî răpiţ şî arşi, iată că nu le iaste firea un*a (223[v]); cf. în sl. **ащ҃е҃ҿ бꙑша бо҆ги гонимы боговъ и заклани и расхꙑщени и съжежени се нѣⷭ҇т҃ єⷭ҇тство єдино**;
5. *aflată fu mie calea adevărului, cari* ***de*** *înţelepţi* ***oameni*** *ca aceia, carii şî cu cuvânt, şî cu înţelepciune dăruiţ şî cinstiţ fură, mărturisită iaste cum că altă credinţă şî altă leage nu mai iaste* (205[r]); cf. în sl. (…) **ѿ прем8дрыхъ чл҃кѣ таковыхъ….свѧѣтє҆ⷭ҇ствова҃н҃ єⷭ҇т҃.**
6. *bunătăţile ce sânt făgăduite* ***de stăpânu*** *mieu* (208[r]); cf. în sl. **бл҃гаа же ѡбѣща҃нна ѿ влⷯ҇ки моегѡ**;
7. *Însă era tras* ***de obiceaiul*** *cel rrău* ***şî de năravul*** *ce se întărise într-însul cu pohte rreale* (210[v]); cf. în sl. **ѡбаче бѧше влекѡ҇м ѡбычає҃м л8кавы҃м и нравом ѹтвръдивши҃мсѧ въ нє҃м стр҃ⷭ҇тьми злыми**;

de către

Prepoziţia compusă *de către*, marcă a complementului de agent personal în româna contemporană[20], introduce rar un complement de agent în textele din epoca

[18] Vezi Fulvia Ciobanu, *op. cit.*, p. 143.
[19] Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 9.
[20] Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 11.

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)

veche[21]. Ovid Densusianu observă că în secolul al XVI-lea *de către* apare uneori în locul lui *de* sau al lui *de la*[22]. Constatăm însă că în niciunul dintre exemplele citate de el prepoziţia analizată nu introduce un complement de agent. La rândul nostru, am întâlnit-o izolat cu această funcţie în textul nostru:

Dară decât toate alalte, aceasta iaste mai rea: a fi cineva înstriinat ***de către Dumnezeu*** *şî lepădat* ***de la*** *preadulce* ***faţa*** *lui şî a fi lipsit* ***de*** *acea nespusă* ***slavă*** *şî a fi vădit naintea a toată lumea şî a se ruşina cu ruşinea carea sfârşenie nu mai are* (63^{v}), cf. în sl.: тмами мꙋченїѧ паче же въсѣхъ, сїе е^{ст} злѣйшее, быти комꙋ чꙋждꙋ ѿ Бг҃а и ѿвржен8 ѿ преслаⷣкаго лица его и быти лишенꙋ ѡноѧ несказанныѧ славы.

În exemplul de mai sus, remarcăm, totodată, alte două complemente de agent, precedate de prepoziţiile *de* şi *de la*.

de la

Prepoziţia cel mai frecvent întâlnită înaintea unui complement de agent în textul analizat este *de la*:

1. *Să se delunge, dară, aceastea* ***de la tine*** *astăzi şi să şază cu tine la ascultarea cuvintelor ce se vor grăi la judecată chipzuiala şi dereptatea* (5^{v}); cf. în sl. да ѿстꙋпита оубо сїа днес҃ ѿ тебе, и дасѧдета же с тобою на послꙋшанїе гл҃емыхъ на сꙋдъ съмысль и правда;
2. *Aceastea aşa slobod şi cu dulceaţă fiind grăite* ***de la omul*** *lu Dumnezeu* (11^{v}), cf. симъ тако свободны^{м} и слаⷣко реченымъ ѿ чл҃ка Бж҃їѧ;
3. *moartea ce ne se aduce noauă* ***de la voi*** *ne iaste o treacere către viiaţa cea mai bună* (23^{v}); cf. în sl. смрть наносимаа нам ѿ ва^{с} быбае^{т} прехоⷣ къ жи^{з}ни лꙋчшеи пр^{с}носꙋщнѣи;
4. *dară n-aţ cetit ce vă e zis* ***de la Dumnezeu*** *zicând* (66^{v}); cf. în sl. нѣсте ли чл҃и рече^{н}наго вам ѿ Бг҃а гл҃юща;
5. *o pildă-ţ voiu arăta, carea mie spusă e* ***de la un bărbat*** *înţelept* (78^{r}); cf. în sl.: но ѡбаче при^{т}чꙋ преⷣложꙋти, къ мнѣ рече^{н}нꙋ бывшꙋ ѿ нѣко его мꙋжа премꙋдра;
6. *osânda ce i se aduse* ***de la Ziditoriul*** *derept neascultarea* (178^{r}); cf. în sl.: ѡсꙋ^{ж}денїи принесе^{н}нѣи емꙋ ѿ съдѣтелѧ за преслꙋшанїе;
7. *Şî* ***de la dânsul*** *sfătuit fu un sfat rrău şî păgubos* (235^{v}); cf. în sl.: и ѿ того наꙋчивсѧ събѣтꙋ лꙋкавнꙋ и пагꙋбнꙋ;
8. *cealea ce-i era poruncite lui* ***de la Tevda*** (239^{v}); cf. în sl.: заповѣда^{н}наа бо емꙋ ѿ ѳе^{в}ды;

[21] Fulvia Ciobanu, *opt. cit.*, p. 143.

[22] Vezi Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Tome II, *Le seizième siècle*, Bucureşti, 1938, p. 404.

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)

9. *sânteţ scumpăraţ den viiaţa cea deşartă,* ***de la părinţi*** *dată* (176[r]); cf. contextul slavon în care complementul de agent nu este precedat de prepoziţia sl. ѿ: **и҃бавлени бысте ѿ житїасѳе҆м҃наго ѿци предана.**
10. *Şî acestor ce ţi se grăiră* ***de la mine****, noi putem fi ţie pildă şî izvod* (194[v]); cf. contextul slavon în care complementul de agent nu este precedat de prepoziţia sl. ѿ: **исим҆ гл҃мыѫ мною може҆м ти быти при҆м҃ча и подобїе.**
11. *nu leage proaspătă învăţ eu pre tine (...), ce carea dată ne iaste* ***de la cei de demult*** (128[v]); cf. în sl.: **не въ новотворенїе закона наѳчаютѧ (...), но ѿ древныхъ данныхъ намъ естъ;**
12. *De atunce cercate era* ***de la dânsul*** *temniţele* (262[r]); cf. în sl. **ѿ толѣ възыскѳеми бѫхѳ ѿ него темница;**
13. *şî de dulcea şî veasela viiaţă săturându-ne, carea tuturor oamenilor* ***de la dânşii*** *se dăruiaşte* (205[r]); cf. în sl.: **и слаѧкыѧ и радо҆стныѧ жи҃ни насыщаѥ҆мсѧ ꙗ҆ж҃ въсѣ҆м чл҃кѡ҆м ѿ ни҃х дарꙋѥ҆м҃сѧ.**

Cu excepţia exemplelor 9 şi 10, prepoziţia compusă *de la* traduce construcţii genitivale slavone cu prepoziţia sl. **отъ**[23]. Este foarte posibil ca **отъ** să lipsească din exemplul al nouălea din cauza neatenţiei copistului, indus în eroare de cuvântul imediat următor, **wтци**, a cărui silabă iniţială coincide cu prepoziţia.

Avem a face, prin urmare, cu un calc sintactic după slavonă, limbă în care **отъ** poate exprima atât agentul, cât şi locul[24]. Prin urmare, pe lângă valoarea locală proprie, prepoziţia *de la* ajunge să exprime şi agentul.

Contextele citate au scos la iveală faptul că agentul a fost generat atât de verbe la diateza pasivă (2, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12), cât şi de reflexive cu valoare pasivă (1, 3, 6, 10, 13). În exemplul al nouălea, regentul este un participiu.

den

Complementul de agent introdus de prepoziţia *den* are ca model, la rândul său, construcţii slavone prepoziţionale cu **отъ**[25]. Pe lângă nuanţa de agent, calchiată după slavonă, complementul astfel construit poate avea şi nuanţe locale sau temporale, prepoziţia *den* apărând în limba veche şi înaintea complementului circumstanţial de loc[26] sau de timp[27].

1. *Aceasta iaste taina cea mare, ascunsă* ***den veaci şî den neamuri****, iară la marginea ailor arătată neamu<lu>i omenesc* (54[v]–55[r]); cf. în sl. **сїе естъ великоє таи҆нство съкровеноє ѿ вѣко҆в҃ и ѿ родовъ напослѣдѣ҆к҃же лѣтпо҆м҃ гавлъшеєсѧ родѳ чл҃чк҆ом҃ѳ**

[23] Vezi ILRLEV, p. 353; C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, p. 179.
[24] Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 160.
[25] C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, p. 179.
[26] Vezi Fulvia Ciobanu, *op. cit.*, p. 153 ş.u
[27] *Ibidem*, p. 145 ş.u.

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)

2. *Că pre aceasta tocmitoare de-a nu greşi întru dumnezeiasca făgăduire şî ajutătoare nestricăciunei ce ne e dată* ***den*** *dumnezeiescul* ***botez****, ştimu-o* (108r-v); cf. în sl. (...) **данѡмъ намъ W бж҃ственаго крщенїа съвѣдаемъ.**
3. *ce iaste împreunarea acelor doauă firi întru un stat, cari noauă în dar ne sânt spuse* ***den*** *dumnezeieştile* ***scripturi*** (165v); cf. în sl.: **что єст съвъкѹплєнїє wбою єстствѹ въ єдиⷩ съставъ іаⷢ намъ блг҃одаⷣно рєчєна W бж҃ственыхъ писанїи.**
4. *Şî* ***den*** *multe* ***scripturi*** *sântem învăţaţi tăriei pocăinţei* ***şî*** *mai vârtos* ***den lucrurile şî den pildele*** *Domnului nostru, lu Isus Hristos* (93v); cf. în sl.: **и W многихъ писанїи оучими єсмы силѣ покаанїѧ, и паче W дѣлесь и W притчъ Гд҃а нашего Іс҃ Хр҃а.**

În exemplele citate agentul este exprimat prin substantive inanimate (*den veaci şî den neamuri, den botez, den scripturi, den scripturi şî den lucrurile şî den pildele*) şi determină fie un participiu (1: *ascunsă*), fie un verb la diateza pasivă (2, 3, 4).

cu

Complementul de agent construit cu prepoziţia *cu* este, de asemenea, rezultatul unui calc sintactic după slavonă, limbă în care, aşa cum am observat anterior, această funcţie sintactică este exprimată cel mai adesea prin cazul instrumental[28]. Ca şi în slavonă, complementele de agent construite cu această prepoziţie păstrează nuanţa instrumentală[29]:

1. *a se înşela* ***cu nădejdi*** *nearătate* (22v); cf. în sl. **прє҃ѡатисѧ надєждами неѩвлєⷩыми;**
2. *să fiţi arşi* ***cu foc*** (22v); cf. în sl. **да бѹдєтє съжєни wгнєⷨ.**
3. *Nahor* ***cu cuvintele*** *ceale de moarte a lu Ioasaf fu spăimat* (210r); cf. în sl. **Нахоръ прѧтителными Іѡасафа глы҃ оустрашєⷩ.**
4. *Însă era tras* ***de obiceaiul*** *cel rrău* ***şî de năravul*** *ce se întărise într-însul* ***cu pohte*** *rreale,* ***cu cari*** *ţinut era ca cu neşte zăbale şî ca cu un frâu* (210v); cf. **wбачє бѧшє влєкоⷨ wбычаєⷨ лѹкавыⷨ и нравоⷨ оустврѣдивыиⷨсѧ въ нєⷨ стр҃тьми злыми имиⷤ дръжиⷨ бѧшє аки врѣ3дами и оу злою.**

De remarcat că în exemplul al patrulea avem a face cu trei complemente de agent: unul precedat de prepoziţia *de*, celelalte de *cu*. Totodată, remarcăm că în slavonă complementul analizat se află, de fiecare dată, la cazul instrumental.

2.2. Complement de agent în cazul dativ

Fără a invoca o influenţă străină, Paula Diaconescu observă că „dativul, cazul specific complementului indirect, exprimă ideea de agent al unui verb la diateza

[28] Vezi Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 191. Vezi, de asemenea, Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 154; C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, p. 179.
[29] Camelia Stan, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, Bucureşti, 2009, p. 210.

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)

pasivă, dacă este întrebuinţat după verbe care exprimă un act de cunoaştere sau un sentiment". Puţinele ocurenţe de acest tip, înregistrate în traducerea lui Năsturel, atestă un complement de agent cerut de verbe care corespund criteriilor enunţate de Paula Diaconescu, respectiv *a fi cinstit şi lăudat* şi *a fi cinstit şi înfricoşat*. În plus, ele redau fidel construcţii slavone cu agentul aflat în cazul dativ, altfel spus, sunt calcuri sintactice.

1. *Iară mie, tatălui tău, întru toată viiaţa ta dragu-mi veri fi şî tuturor* ***oamenilor*** *cinstit şî lăudat* (203[r]); cf. sl. **мнѣ҃ѫ щ҇ твоєм҇ въ вѣсе҆м҃ житїи твоє҆м҃ любезѐ҃[н][30] ми в҇дѣши, и въсѣ҆м҃ чл҃кѡ҆м҃ чѣстѐ҃[н] и похвалѐ҃[н].**
2. *Că nu atâta pohtiia el să fie cinstit şî înfricoşat* ***nărodului*** *păntru semeţiia şî trufiia puterii şî păntru măriia împărăţiei, cât păntru smereniia şî păntru blândeaţele* (259[v]); **ибо нетолико желаше ѡ҃[н] быти чѣстѐ҃[н] и страшѐ҃[н] народ҇, ради гръдости властѐ҃[с]кыѧ и велико лѣпїа цр҃[с]каго** (...);

3. COMPLEMENTUL INDIRECT ÎN DATIV

Aşa cum se întâmplă în scrierile epocii, complementul indirect are o frecvenţă ridicată în traducerea lui Năsturel şi este exprimat fie prin nume în dativ, fie prin construcţii prepoziţionale cu cazul impus de prepoziţie. Distribuţia diferită şi frecvenţa sporită faţă de limba actuală se explică prin faptul că putea fi impus de verbe care mai târziu şi-au schimbat regimul cauzal, ajungând să fie construite cu cazul acuzativ, generând un complement direct, şi nu cu dativul – complement indirect, cum se întâmpla în epoca veche[31]. Acelaşi complement se construia şi cu prepoziţii ca: *a, la, către, spre, de la* „de", *dereptu* „de", *după* „de", care şi-au limitat apoi utilizarea[32].

3.1. Construcţii prepoziţionale echivalente cu dativul

Traducerea lui Udrişte Năsturel conţine construcţii prepoziţionale cu *a*, *către* sau *la*, echivalente cu dativul obiect indirect din originalul slavon, arhaice astăzi, dar frecvent întâlnite în vechile traduceri româneşti[33]:

1. *Arătă-se ucenicilor lui, dându-le pace şî cu dânşii* ***a tot neamul*** *omenesc* (53[r]), cf. în sl.: **ꙗвисѧ ѹ҃ченикѡ҆м҃ свои҆м҃ ми҃[р] даѧ имъ҆, и пѫми въсем҇ род҇ чл҃ч҃[с]ком҇;**

[30] Glosat marginal: **wбрадова҃[н].**
[31] C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, p. 175.
[32] Vezi Ion Gheţie, studiu lingvistic PH, p. 52; Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, p. 175.
[33] *Ibidem*.

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)

2. *slujind* ***a*** *striini nu* ***dumnezei****, ce draci pierzători şî* ***a idoli*** *surzi şî nesimţitori* (77ʳ); cf. în sl.: **слѫжаща тѫждыⷨ не богѡⷨ, но бѣсѡⷨ пагѫбныⷨ и кѫмирѡⷨ глѫхыⷨ и нечювствє͞ныⷨ**;
3. ***a viiaţă*** *de tot grea se da pre sine* (102ʳ); cf. în sl.: **и сими житїю жестокѫ предавше себе**;
4. ***a stăpân*** *hitlean ca acesta au slujit* (110ᵛ), cf. în sl.: **и влᴬцѣ лѫкавомѫ таковомѫ работавшиⷯ**;
5. *Că cu puteare iaste aceasta* ***a tot*** *cine va vrea* (170ʳ); cf. în sl.: **въ͛змо҇жно бо се въсѧкомѫ хотѧщємѫ**;
6. *de multe ori slujiră* ***a dumnezeii*** *păgâneşti* (224ᵛ); cf. în sl. **множицеⷤ послѫжиша богѡⷨ ꙗзычєскыⷨ**;
7. ***a toată corabiia*** *face peire* (274ᵛ); cf. în sl. **въсємѫ корабльсъ тварѧєⷨ͞ пагѫбѫ**;
8. *nu atâta pacoste face* ***a tot*** *nărodul, câtu-ş face lui* (274ᵛ); **нє толикѫ пакоᶜᵀ твориⷨ͞ въсємѫ народѫ, єликѫ себѣ**;
9. *cuvântul mieu ce zic* ***către*** *tine* (34ᵛ); cf. în sl.: **слово мое є҇ⷦ гл͞ю к тебѣ**;
10. ***Către*** *aceasta răspunse împăratul* (5ᵛ); cf. în sl.: **противѫ же семѫ ѿвѣщa цр͞ь**;
11. ***către*** *dulce, adevărata lumină se apropiia* (1ʳ-ᵛ); cf. în sl. **къ слᴬкомѫ же и истиⷩомѫ свѣтѫ прилагахѫсѧ**;
12. ***către*** *a lui fărădeleage poruncă se apropiia* (2ʳ); cf. în sl.: **къ бє͛законⷩномѫ єго прилагахѫсѧ повелѣнїю**;
13. ***la*** *oameni nici întru un chip nu iaste cu puteare a arăta a lui slavă şî puteare* (146ʳ); **ѿ чл͞ъ ѿнюᴬ нѣстъ възмо҇жно показати славѫ єго и силѫ**.

Dacă exemplele 1–8 redau prin construcţii cu prepoziţia *a* un dativ slavon construit sintetic, în exemplele al nouălea şi al zecelea acelaşi caz este cerut de *verba dicendi*, constatându-se, în acelaşi timp simetria cu corespondentele slavone, în care cazul dativ este impus de prepoziţia **къ**, situaţie comună şi exemplelor 11 şi 12.

Construcţiile cu prepoziţia *la*, echivalente cu dativul, sunt mai rare. Exemplul 13 are drept corespondent în slavonă un complement indirect în genitiv, construit cu prepoziţia **отъ**[34].

3.2. Verbe care impun cazul dativ

Textul prezintă numeroase exemple în care verbe ca: *a ajuta, a se închina, a se încrede, a se lipi, a se pleca, a se ruga, a sluji, a urma* apar construite cu un complement indirect în dativ, aşa cum se întâmplă în originalul slavon:

1. *nu sânt harnici de-****a-ş ajuta şie*** *şî de a se păzi* (80ʳ); cf. în sl.: **ꙗкѡ не сѫⷨ͞ доᶜᵀоины помощи себѣ и хранити**;
2. ***se închina lor*** *şî* ***slujiia făpturii*** *mai vârtos decât celuia ce o făcuse* (46ʳ); cf. în sl.: **покланѧхѫсѧ им и слѫжаще твари паче сътвор҇шаго ѝ**;

[34] Vezi Pandele Olteanu, *op. cit*., p. 188.

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)

3. *Şî iaste* ***a te mai încreade*** *nestătătoarelor* ***vânturi*** *vihorâte,* ***sau urmei*** *de corabiia ce înoată preste adâncătură, decât bogăţiei omeneşti, câtă blăstemăţie* (200^{r}); cf. în sl. **и е^{ст} паче вѣровати нестоѧщи^{м} бꙋрѧ^{м}, или слѣдꙋ кораблѧ плавающаго по глꙋбинѣ, нежели бога^{т}ствꙋ члч^{с}комꙋ, колика ѡкаанїа.**
4. *trăind* ***lipit trudelor*** *pământeşti* (123^{v}); cf. în sl.: **пребыва^{х} прило^{ж}сѧ трꙋдомъ земнымъ;**
5. ***a mă lipi*** *cu totul* ***cătră nădejdile*** *veacinice* (6^{r}); cf. în sl. **приложити въ сего себе къ вѣчны^{м} надежда^{м};**
6. *eu* ***nu mă voiu pleca ţie*** (10^{r}); cf. în sl. **азь не покарюсѧ тебѣ;**
7. ***Lu Dumnezeu mă rog*** *să te înveaţe aceastea* (146^{r}); cf. în sl.: **Б҃ви м҃люсѧ наꙋчититѧ симъ;**
8. ***Domnului*** *mieu* ***slujesc*** (250^{r}); cf. în sl.: **Г҃ви моемꙋ слꙋжꙋ;**
9. ***urmând*** *noi* ***cuvintelor*** *fericiţilor acelora* (108^{v}); cf. în sl.: **послѣдꙋюще словесе^{м} бл҃жены^{х} ѡнѣ^{х}.**

Ulterior, chiar şi în traducerile din slavă, complementul indirect cerut de aceste verbe va fi înlocuit de complementul direct sau de construcţii prepoziţionale în acuzativ[35].

4. COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL INSTRUMENTAL ÎN DATIV

Accidental am consemnat o ocurenţă a complementului instrumental în dativ, ca urmare a imitării modelului slavon:

Tu amu te d[u]ci la răpaos, iară pre mine mă la[şi] în scârbă şi în patime şi încă mai nainte până a mă deprinde eu ***luptelor*** *postniciei* (287^{v}); cf. în sl. (...) **и преж^{д}е даже ѡбꙋчитисѧ стр^{д}нїем по^{с}тничства;**

Asemenea construcţii au fost înregistrate sporadic în traducerile după originale slavone din secolul al XVI-lea, încetând să mai apară în textele din primele decenii ale secolului al XVII-lea[36].

5. CONCLUZII

La nivel sintactic, limba traducerii lui Udrişte Năsturel oferă numeroase exemple în care originalul slavon şi-a pus amprenta, diferenţiind-o substanţial de limba actuală. Analiza noastră a avut în vedere evidenţierea modalităţilor de exprimare a complementului de agent, a complementului indirect şi a complementului circumstanţial instrumental, influenţate de originalul slavon. Unele dintre aceste

[35] ILRLEV, p. 352.
[36] ILRLEV, p. 156.

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)

calcuri sintactice, cum este complementul circumstanţial instrumental în dativ, erau neobişnuite chiar în epoca apariţiei lor. Altele, cum ar fi complementul de agent construit cu prepoziţia compusă *de la*, deşi utilizate cu intensitate, nu s-au putut impune. Mai rezistentă decât vocabularul la influenţele externe, sintaxa românească a respins aceste inovaţii.

BARLAAM ET JOASAPH. PARTICULARITÉS SYNTAXIQUES ATTRIBUÉES À L'ORIGINEL SLAVON

(Résumé)

Au niveau syntaxique, le roman populaire de *Barlaam et Joasaph,* traduit au milieu du XVIIe siècle par Udrişte Năsturel, offre des nombreux exemples calqués sur l' originel slavon, ce qui explique les differences considerables entre celui-ci et la langue actuelle. Notre analyse porte sur la mise en évidence des modalités d'expression du complément d'agent, du complément d'objet indirect et du complément circonstanciel instrumental sous l'influence de l'originel slavon. Quelques-uns de ces calques syntaxiques, tel le circonstanciel instrumental au datif, étaient inhabituels même pendant l'époque de leur apparition. D'autres, tel le complément d'agent avec la préposition composée *de la*, se sont avérés caduques malgré l'utilisation fréquente à l'époque. Plus réfractaire aux influences de l'extérieur, la syntaxe du roumain a rejeté ces innovations.

Cuvinte-cheie: Varlaam şi Ioasaf, epoca veche, original slavon, calc sintactic, complement de agent, construcţii prepoziţionale echivalente cu dativul.

Mots-clés: Barlaam et Joasaph, originel slavon, calque syntaxique, la période ancienne, complément d'agent, constructions prépositionnelles pour le datif.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

BDD-A31887 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:51 UTC)